

Zasztowt, Leszek

Juliusz Bardach (1914-2010)

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 73, 57-62

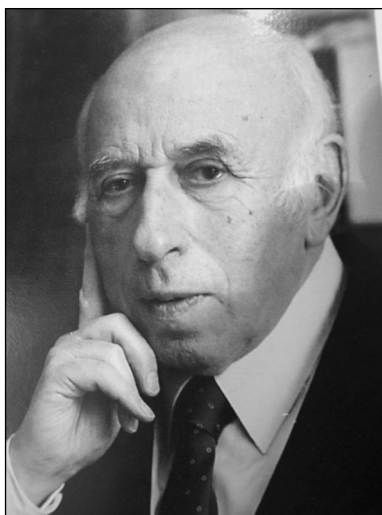

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

7. WSPOMNIENIA POŚMIERTNE

JULIUSZ BARDACH
(1914–2010)

26 I 2010 r. zmarł w Warszawie w wieku 96 lat Profesor Juliusz Bardach, nestor polskich historyków prawa. Był wybitnym badaczem ustroju i prawa polskiego oraz litewskiego, znakomitym mediewistą i lituanistą, znawcą dziejów Rosji i Europy, w tym także Europy Środkowo–Wschodniej, ale również autorytetem w dziedzinie historii najnowszej, przede wszystkim XIX i XX stulecia. Profesor był także wieloletnim współpracownikiem oraz członkiem kolegów redakcyjnych wielu czasopism naukowych, takich jak „Przegląd Historyczny”, „Kwartalnik Historyczny”, „Czasopismo Prawno–Historyczne”, „Państwo i Prawo”, „Studia Metodologiczne”, „Litvano–Slavica Ponsnaniensia. Studia Historica” oraz „Przegląd Wschodni”.

Wschód — rozumiany jako Rosja i obszar Europy Środkowo–Wschodniej, a więc także rosyjska Syberia, rosyjski Daleki Wschód, Azja Środkowa i Kaukaz — był dla Profesora obszarem ważnym, a być może najważniejszym. Choć w swoich badaniach zajmował się

przede wszystkim dziejami ustroju i prawa średniowiecznej Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego, a także historią średniowiecznej Rusi moskiewskiej i kijowskiej — Księstwa Moskiewskiego i Ukrainy, to jednak zdawał sobie również sprawę z wagi obszarów dalszych i okresów bliższych naszym czasom. Świadczą o tym Jego liczne studia i recenzje prac rosyjskich, a także rozprawy poświęcone nauczaniu historii prawa w uniwersytetach Cesarstwa Rosyjskiego w wieku XIX i na początku XX stulecia.

Jego główne badania dotyczące Litwy historycznej uzupełniane były również studiami dotyczącymi Inflant, zwłaszcza Inflant Polskich — Łatgalii, który to obszar był Jego mało skrywaną pasją z racji przede wszystkim zainteresowania dziejami rodziny Manteuffłów, ale także innych rodzin, w tym rodziny Weysenhoffów, którym poświęcił odrębne studium.

Dla wielu osób fundamentalne znaczenie miały Jego prace poświęcone życiu politycznemu, społecznemu i naukowemu Wilna, Litwy i Inflant w XIX i XX w. Wiele z nich opublikowanych zostało w książkach, m.in. *O dawnej i niedawnej Litwie* (Poznań 1988), *Themis a Clio czyli prawo a historia* (Warszawa 2001) czy *W obiektywie nauki i w lustrze pamięci (o uczonych, pisarzach i politykach XIX i XX wieku)* (Warszawa 2004). Zwłaszcza Jego studia poświęcone wybitnym uczonym wywodzącym się z terenów wschodnich dawnej Rzeczypospolitej i często związanych z nauką rosyjską są dla nas dzisiaj materiałem niezastąpionym, zwłaszcza że wspartym — jakże często — własnymi wspomnieniami. Mamy tu całą galerię postaci od Gustawa i Tadeusza Manteuffłów, poprzez Bolesława Limanowskiego, Włodzimierza Spasowicza, Leona Wasilewskiego, Oskara i Czesława Miłoszów, Henryka Łowmiańskiego, Stefana Kieniewicza, po Aleksandra Gieysztorę. Tak się bowiem ułożyły losy Profesora, że Wschód był dla niego nie tylko przedmiotem badań, ale także poważną częścią własnej biografii.

Urodził się 3 XI 1914 r. w Odessie, wówczas kwitującym mieście portowym Cesarstwa Rosyjskiego. Ojciec był lekarzem stomatologiem. Rodzice wraz z siostrą zginęli z rąk hitlerowców w 1942 r. W 1933 r. przyszły profesor ukończył Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika we Włodzimierzu Wołyńskim, a następnie przeniósł się na studia do Wilna. Studiował tam w latach 1933–1939 na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego. Uczestniczył w seminarium prof. Stefana Ehrenkrewicza z historii ustroju i prawa litewskiego,

uczęszczał na seminarium mediewistyczne profesora Henryka Łowmiańskiego, a także brał udział w seminarium profesora (a wówczas docenta) Wiktora Sukiennickiego, poświęconym ustrojowi i prawu ZSRR w Szkole Nauk Politycznych przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Środkowo-Wschodniej w Wilnie. Magisterium prawa udało Mu się uzyskać tuż przed wybuchem wojny w czerwcu 1939 r. Miał wówczas 25 lat. W okresie studiów związany był z Polską Partią Socjalistyczną. W latach 1933–1939 działał w Akademickim Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej USB, Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (OMTUR), zaś od 1935 r. był członkiem PPS (do roku 1948, następnie w PZPR), w tym redaktorem wileńskiej mutacji „Robotnika” w latach 1938–1939.

Okres okupacji i wojny spędził początkowo w Wilnie, a później w ZSRR, gdzie od listopada 1943 r. znalazł się w I Korpusie, a następnie w I Armii Wojska Polskiego. Już po wojnie, w lipcu 1946 r., został awansowany na stopień pułkownika. Od stycznia 1946 r. do marca 1948 r. pełnił funkcję attaché wojskowego w ambasadzie polskiej w Moskwie. Po powrocie do Polski w latach 1948–1950 pracował w Centralnym Urzędzie Planowania, a także jako wykładowca historii Polski w Akademii Sztabu Generalnego i w Szkole Nauk Politycznych. W lipcu 1950 r. przeniesiony został do rezerwy. Rozprawa doktorska z zakresu historii prawa na temat adopcji w prawie litewskim XV–XVI w., napisana jeszcze w Wilnie i opublikowana jako nadbitka w 1938 r., rok później wydana została w „Wiadomościach Studium Historii Prawa Litewskiego USB” (Wilno 1939). Obroniona została na Uniwersytecie Jagiellońskim po wojnie w 1948 r. Jej promotorem był prof. Adam Vetulani, który znał autora i Jego pracę jeszcze sprzed wojny.

Od 1950 r. Profesor Juliusz Bardach związany był z Uniwersytetem Warszawskim i jego Wydziałem Prawa (od 1969 r. Wydziałem Prawa i Administracji), początkowo jako zastępca profesora (1950–1951), następnie profesor kontraktowy (1951–1954), profesor nadzwyczajny (1955) i profesor zwyczajny (1960). W latach 1956–1968 był twórcą i kierownikiem Instytutu Historii Prawa UW, w latach 1969–1984 — kierownikiem Zakładu Historii Państwa i Prawa Polskiego tegoż Instytutu, zaś w latach 1981–1985 przewodniczącym jego Rady Naukowej.

Równolegle pracował w Polskiej Akademii Nauk, z której dwoma instytutami był szczególnie mocno związany. Pracował naukowo

w Dziale Historii Państwa i Prawa w Zakładzie Nauk Prawnych PAN (1953–1956), następnie w Instytucie Nauk Prawnych (1956–1961). W latach 1957–1959 był zastępcą dyrektora Instytutu Nauk Prawnych PAN. Od 1961 r. był kierownikiem Zakładu Historii Państwa i Prawa w Instytucie Historii PAN, aż do momentu likwidacji Zakładu w 1969 r.

Przypomnieć wypada, że Profesor od lat 60. ubiegłego wieku miał ugruntowaną pozycję w świecie akademickim. W późniejszym okresie zaczęło to owocować powierzanymi Mu funkcjami w międzynarodowych organizacjach. Od 1974 r. był członkiem rzymskiej Accademia Nazionale dei Lincei, od 1982 r. również członkiem Accademia Mediterranea delle Scienze w Katanii we Włoszech, a także przewodniczącym Międzynarodowej Komisji Studiów Sławistycznych (Commission International des Études Slaves) przy Międzynarodowym Komitecie Nauk Historycznych (Comité International des Sciences Historiques — CISH) w latach 1980–1985, a następnie jej przewodniczącym honorowym.

W latach 1970–1980 był również honorowym wiceprzewodniczącym Międzynarodowej Komisji Zgromadzeń Państwowych i Parlamentaryzmu (Commission International d’Histoire des Assemblées d’États et du Parlementarisme, CISH). Był także wieloletnim członkiem Zarządu Stowarzyszenia Historii Prawa w Paryżu (Société d’Histoire du Droit) oraz wieloletnim członkiem Dyrekcji Międzynarodowego Stowarzyszenia Porównawczej Historii Prawa im. Jeana Bodina w Brukseli (Société International d’Histoire du Droit Comparé Jean Bodin).

Ważnym rysem charakteru Profesora był szacunek dla ludzi i tradycji akademickich. Choć związany z establishmentem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, był zawsze i przede wszystkim rodzajem „przedwojennego” profesora, który potrafił odnosić się z respektem i sympatią nie tylko do kolegów, ale także do początkujących badaczy. Zawsze znajdował czas, aby podziękować za przesyłane mu książki, które nota bene na ogół wnikliwie czytał. Zawsze osobiście odpisywał na listy, a były to czasy, gdy poczta elektroniczna nie była jeszcze tak powszechnie wykorzystywana. Był ceniony i akceptowany przez środowisko naukowe niezależnie od orientacji politycznej. Znalazło to wyraz m.in. w przyjęciu go w 1982 r. jako członka Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, reaktywowanego rok wcześniej i stanowiącego wówczas swego rodzaju opozycyjne alter ego wobec Polskiej Akademii Nauk.

W 1983 r. został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk, zaś sześć lat później — w 1989 r. — członkiem rzeczywistym PAN.

W 1982 r. wybrany został na członka honorowego Polskiego Towarzystwa Historycznego, którego wiceprezesem był już w latach 1960–1966. Ostatnim gestem ze strony środowiska akademickiego było zgłoszenie Jego kandydatury na członka honorowego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, jako kandydatury wspólnej Wydziału I i II TNW. Doceniając Jego zasługi dla polskiej humanistyki w 2008 r., otrzymał członkostwo honorowe TNW razem z profesor Barbarą Skargą.

Jak już wspominaliśmy, zainteresowania naukowe profesora koncentrowały się przede wszystkim na problematyce historii ustroju i prawa, w tym zwłaszcza prawa litewskiego. Jego najważniejsza i do dziś wykorzystywana na studiach uniwersyteckich jednotomowa synteza historii ustroju i prawa polskiego, której współautorami byli Bogusław Leśnodorski i Michał Pietrzak, wciąż cieszy się dużym zainteresowaniem studentów, choć uważają ją za podręcznik trudny. Miała dotąd w sumie sześć wydań, w tym ostatnie bodaj w 2009 roku.

Za najważniejszą syntezę autorstwa Profesora uważa się pięciotomową *Historię państwa i prawa Polski*, której częściowo był autorem i redaktorem wszystkich pięciu tomów. Sam opracował autorsko tom I, obejmujący okres do połowy XV w. Tom ten miał cztery wydania: w latach 1957, 1964, 1965 i 1973. Był również współautorem tomu III i IV. Edycję zakończył tom V, obejmujący lata 1918–1939, którego część druga ukazała się w 1969 r. (wraz z poprawionymi wznowieniami edycję ukończono w latach 1981–1982).

Jednak oprócz mediewistyki i lituanistyki Profesor zajmował się także historią parlamentaryzmu, koncepcjami federalistycznymi, historią historiografii oraz biografistyką i metodologią nauk historyczno-prawnych. Pod wieloma względami Jego zainteresowania pokrywały się z tradycyjnie rozumianą historią nauki, o czym może świadczyć choćby studium *Wacław Aleksander Maciejowski i jego współcześni*, wydane przez Ossolineum w 1971 r., które nota bene prezentuje ważny, a mało znany fragment losów słowianofilstwa polskiego orbitującego wokół idei rosyjskiej.

Wschodnie zainteresowania Profesora, zwłaszcza dziejami ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego, sprawiły, że dla wielu stał się klasykiem badań lituanistycznych w tym zakresie, a wiele Jego prac uznanych zostało za swego rodzaju kanon. Pozycja naukowa i dokonania Profesora zostały dostrzeżone i nagrodzone doktoratami *honoris causa* Uniwersytetów Łódzkiego (1995), Warszawskiego (1996) i Wi-

leńskiego (1997), a kilka prac zostało przetłumaczonych i wydanych w językach rosyjskim i białoruskim. Jednotomowa historia państwa i prawa polskiego, której współautorami byli Bogusław Leśnodorski i Michał Pietrzak, wydana została w Moskwie w 1980 r. w przekładzie, opracowaniu i z przedmową Z. M. Czerniłowskiego. Studia z historii Wielkiego Księstwa Litewskiego wydane zostały w Mińsku w 2002 r. w serii *Albaruthenica* „Białoruskiego Historycznego Ahliadu”. Wiele prac Profesora publikowanych było w języku francuskim — zwłaszcza dotyczących Statutów Litewskich i koncepcji federalistycznych, oraz w języku angielskim — przede wszystkim prace odnoszące się do problemów narodowościowych w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i w okresie porozbiorowym.

Po śmierci prof. Ludwika Bazyłowa w 1985 r. Profesor został współprzewodniczącym Komisji Historyków Polskiej Akademii Nauk i Akademii Nauk ZSRR w 1986 r. Komisja funkcjonowała od 1965 roku. Profesor był jej drugim z kolei przewodniczącym z polskiej strony. Ze strony rosyjskiej przewodniczył Komisji prof. Jarosław N. Szczapow, członek wówczas jeszcze Akademii Nauk ZSRR, następnie Rosyjskiej Akademii Nauk. Jego zastępcą i wiceprzewodniczącym Komisji ze strony rosyjskiej był w latach 1991–1995 profesor Władimir A. Diakow, jeden z najbardziej zasłużonych dla współpracy obu środowisk historyków rosyjskich.

Profesor Juliusz Bardach pozostawił po sobie ogromny dorobek naukowy, który nie tylko w zakresie historii prawa, ale także w zakresie historii *tout court* jest i prawdopodobnie na długo pozostanie wzorem analitycznego, ale także syntetycznego pisarstwa historycznego. Profesor był dla wielu z nas nie tylko autorytetem naukowym, ale także wzorem osobowym. Szanował ludzi i uczył myśleć. Jego cierpliwość i nienaganne maniere zawsze przypominały nam starą, dobrą, przedwojenną szkołę. Ten elegancki styl akademicki coraz trudniej jest kultywować w dzisiejszym pędzącym naprzód świecie. A jednak tęsknimy za tym. W naturalny sposób był Profesor emanacją ubiegłej epoki, nad którą unosił się delikatny cień dawnego Wilna.

Prof. dr hab. Leszek Zasztowt